

УДК 331.5.024.54

ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Харабуга С. В., Маріупольський інститут МАУП, завідувач кафедри управління персоналом і економіки праці

Харабуга С.В. Проблеми внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України.

Роботу присвячено дослідженню впливу сегменту внутрішньо переміщених осіб на ринок праці України, проблем забезпечення зайнятості цієї категорії громадян. Автор комплексно розглядає стан та вплив внутрішньо переміщених осіб як на фіксованому, так і вільному ринку праці. В статті через порівняння даних з працевлаштування та отримання інших послуг від Державної служби зайнятості безробітними внутрішньо переміщеними особами та всіма іншими категоріями безробітних виявлено більш активне працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, що пояснюється автором як більша мотивація до пошуку засобів існування, особливо оплати орендованого житла. Також автором виявлено в цілому невисокий тиск внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України, проте негативним фактором є нерівномірна концентрація внутрішньо переміщених осіб по регіонах, зосередженість останніх в сусідніх із зоною АТО регіонах та столиці. Другим виявленим несприятливим фактором становища внутрішньо переміщених осіб на ринку праці є загальне скорочення робочих місць через несприятливі тенденції у суспільному виробництві та невідповідність якісних характеристик внутрішньо переміщених осіб поточним потребам ринку праці. Для подолання існуючих негативних тенденцій автором запропоновано низку заходів щодо покращення державної політики в галузі захисту прав внутрішньо переміщених осіб, в тому числі політиці зайнятості.

Harabuga S. The problem of internally displaced persons on the labour market of Ukraine.

The paper investigates the impact of internally displaced persons segment on the labour market of Ukraine, problems of employment of this category of citizens. The author comprehensively examines the status and impact of internally displaced persons as a registered, and the free labour market. The article through the comparison of data on employment and other services from the State employment service for unemployed internally displaced persons and for all other categories of unemployed persons identified a more active employment behavior of internally displaced persons, which is explained by the author as a great motivation for livelihood, especially the payment of rented accommodation. Also, the author reveals low overall pressure of internally displaced persons on the labour market of Ukraine, however, the negative factor is the uneven concentration of internally displaced persons by regions, the concentration them in the neighbor area of the ATO regions and in the capital. The second identified adverse factor in the position of internally displaced persons in the labour market is the total job losses due to adverse trends in the production and the inconsistency of quality characteristics of internally displaced persons current needs of the labour market. To overcome existing negative trends, the author proposes a number of measures to improve state policy in the field of protection of the rights of internally displaced persons, including employment policy.

Харабуга С. В. Проблемы внутренне перемещенных лиц на рынке труда Украины.

Работа посвящена исследованию влияния сегмента внутренне перемещенных лиц на рынок труда Украины, проблемам обеспечения занятости этой категории граждан. Автор комплексно рассматривает состояние и влияние внутренне перемещенных лиц как на фиксированном, так и свободном рынке труда. В статье через сравнение данных по

трудоустройству и получении других услуг от Государственной службы занятости безработными внутренне перемещенными лицами и всеми другими категориями безработных выявлено более активное трудоустройство внутренне перемещенных лиц, что объясняется автором как большая мотивация к поиску средств существования, особенно оплаты арендованного жилья. Также автором выявлено в целом невысокое давление внутренне перемещенных лиц на рынке труда Украины, однако негативным фактором является неравномерная концентрация внутренне перемещенных лиц по регионам, сосредоточенность последних в соседних с зоной АТО регионах и столице. Вторым выявленным неблагоприятным фактором положения внутренне перемещенных лиц на рынке труда является общее сокращение рабочих мест вследствие неблагоприятных тенденций в общественном производстве и несоответствие качественных характеристик внутренне перемещенных лиц текущим потребностям рынка труда. Для преодоления существующих негативных тенденций автором предложен ряд мер по улучшению государственной политики в области защиты прав внутренне перемещенных лиц, в том числе политике занятости.

Постановка проблеми. Нестабільний стан в економіці, проведення в країні тривалої антитерористичної операції, розрив господарських зв'язків з непідконтрольними територіями Криму, Донецької та Луганської областей гіпотетично має негативно позначатися на стані ринку праці. Тому моніторинг ситуації на вітчизняному ринку праці є надзвичайно актуальним завданням науковців та органів державного управління. Особливим сегментом на ринку праці останні 1,5 роки залишаються внутрішньо переміщені особи як громадяни з територій проведення АТО та Криму, які були вимушені переміститися в інші регіони від театру бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами ринку праці в Україні займаються чимало українських вчених: Е.Лібанова, О.Грішнова, В.Петюх, О.Герасименко, О.Єрмоленко, Л.Фокас, Ю.Барський, М. О. Оліскевич, В. А. Козицький та окремі інститути: Інститут демографії та соціальних досліджень, Інститут перепідготовки кадрів державної служби зайнятості. Проблемам зайнятості внутрішньо переміщених осіб присвячені праці О.Макарової, Я.Кашуби; інші дослідження присвячені соціальному захисту внутрішньо переміщених осіб, проте в умовах фактичної консервації конфлікту на сході країни проблема інтеграції внутрішньо переміщених осіб до локальних ринків праці на підконтрольних територіях залишається гостро актуальною.

Метою роботи є дослідження впливу внутрішньо переміщених осіб на ринок праці України, оцінка соціально-економічного становища цієї категорії робочої сили та пошук шляхів вирішення проблем інтеграції внутрішньо переміщених осіб до локальних ринків праці на підконтрольних владі територіях.

Виклад основного матеріалу. Поняття «внутрішньо переміщеної особи» (далі по тексту – ВПО) надано в законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014, згідно з яким «Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру». Слід відзначити, що в Україні переміщення осіб із зони окупації відбувалося не організовано, а стихійно, вимушено, і тому більше за своєю сутністю відповідає поняттю «біженство», однак відмінність ВПО від біженця, за принципами Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) полягає у відсутності факту перетину державного кордону з метою залишення зони збройного конфлікту.

В суспільстві склалося більш точне визначення цієї категорії жителів України – «переселенець», оскільки категорія «внутрішньо переміщена особа» пов'язана з реєстрацією свого статусу в органах державної влади з метою отримання необхідних соціальних послуг та гарантій. Проте існують суттєві коливання між чисельністю переселенців та ВПО, через певні причини, головними з яких є:

1) відсутність бажання та необхідності реєстрації свого статусу через незацікавленість в отриманні матеріальної допомоги ВПО, яка становить лише 442 грн для працездатної особи; соціальних, медичних, освітніх послуг через доступність цих послуг від установ недержавного (приватного) сектора;

2) втрачання статусу ВПО через необхідність повторних перереєстрацій свого статусу кожні 6 місяців;

3) наявність прошарку фіктивних ВПО – громадян, які отримавши статус ВПО, повертаються на непідконтрольну територію на своє постійне місце проживання, (питома вага «фіктивних» ВПО за оцінками СБУ становить 30-40% зареєстрованих ВПО);

4) наявність проблем з реєстрацією місця тимчасового проживання через тінізацію ринку оренди житла, приховування власниками житла доходів від нерухомості, яка надається в оренду.

Згідно з даними ООН, у липні 2014р кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні складала 112 тис. осіб та продовжувала зростати з початку окупації, досягнувши 143,8 тис осіб у серпні 2015р. (рис.1)

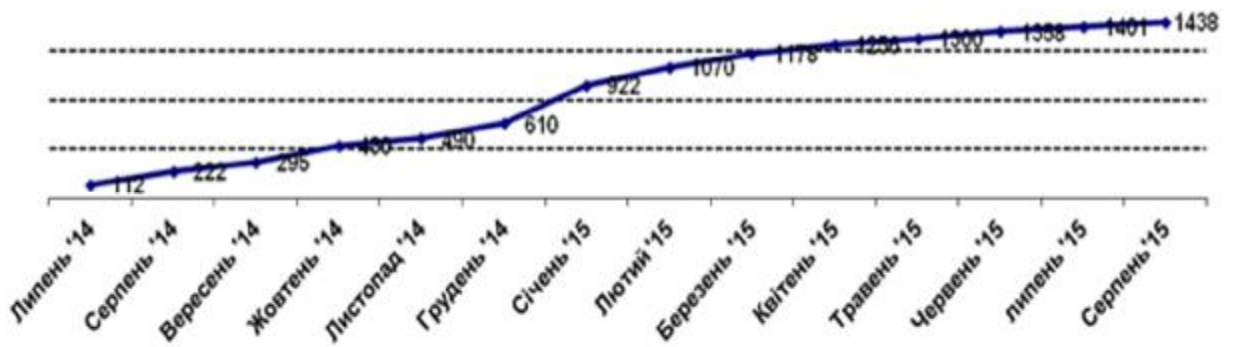

Рисунок 1 – Кількість ВПО за даними ООН з липня 2014р. по серпень 2015р [2]

За даними Міністерства праці та соціальної політики України станом на 21 грудня 2015 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 661 002 переселенці або 1 311 485 сімей з Донбасу і Криму. 666 043 сім'ї звернулися за призначенням грошової допомоги, 623 712 з них таку допомогу призначено. [3]

Як видно з мапи розселення ВПО по регіонах України (рис.2) найбільша частина ВПО оселилася в сусідніх із зоною конфлікту регіонах: Донецькій (37,2%), Луганській (14,6%), Харківській (12,9%), Запорізькій (7%), Дніпропетровській (5%) областях та в м. Києві та Київській області (10,3%).

Дослідимо вплив ВПО на стан ринків праці. Перше, слід зазначити, що переважна більшість переселенців за офіційною статистикою – непрацездатні особи: пенсіонери (59%), діти (13%), інваліди (4%). Працездатними особами є лише приблизно лише 318 тис. осіб, що становить 24% переселенців. [1]

Рисунок 2 – Мапа розселення ВПО по регіонах України станом на 14.08.2015 за даними УВКБ ООН [3]

Таблиця 1 – Надання послуг державної служби зайнятості ВПО (початок 2014р. – початок 2016р). [2]

	Усього за 2014 - 2016 рік		2015 рік	січень-лютий 2016 року, тис.осіб
	Загальна кількість ВПО (з 1 березня 2014 р. по 29 лютого 2016р.), тис.осіб	Загальна кількість незайнятих громадян всіх категорій (січень-грудень 2015р.), тис осіб	Кількість громадян, що отримали довідку про взяття на облік, тис.осіб	
Отримували послуги служби зайнятості	66,0	-	45,5	13,4
з них, мали статус безробітного	50,2	1432,5	38,5	12,2
отримували допомогу по безробіттю	38,2	-	28,6	9,2
Працевлаштовані усього, у т.ч. за договорами ЦПХ та самостійно	18,3	444,7	11,3	1,1
Проходили професійне навчання	3,9	178,9	3,1	0,6
Брали участь у громадських та інш. роботах тимчасового характеру	5,8	227,3	4,2	0,5

Проаналізуємо дані щодо становища ВПО на фіксованому ринку праці (вакансії та незайняті особи, зареєстровані Державною службою зайнятості) – табл. 1. Як видно за даними табл.1, 66 тис осіб або майже 21% працездатних переселенців звернулися до ДСЗ за послугами, з них були працевлаштовані службою зайнятості чи самостійно – 18,3 тис. осіб або 27,7% тих, що перебували на обліку ДСЗ. Якщо порівняти ці данні з даними по працевлаштуванню ДСЗ всіх верств безробітного населення – в середньому 7%, то можна зробити висновок, що ВПО, ймовірно, мають кращі якісні характеристики (див. рис.2) та більш активні в пошуку роботи, як особи, змушені швидко знаходити джерела існування, сплати орендованого житла. Про це свідчить також аналіз даних, наведених в табл.1: рівень працевлаштування безробітних ВПО становить 36,45%, тоді як по всіх категоріях безробітних – 31,04%.

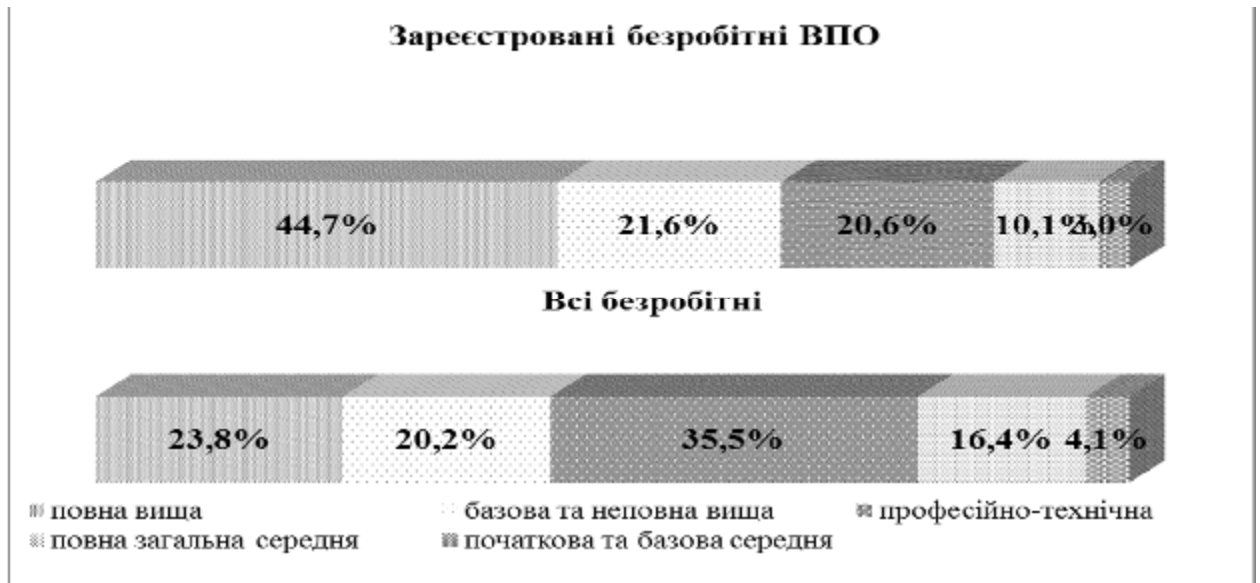

Рисунок 3 – Розподіл всіх безробітних та безробітних ВПО за рівнем освіти [4]

За даними порталу роботи work.ua за 14 днів для ВПО по всій Україні пропонувалося 13 426 вакансій (майже 30% всіх вакансій), в т.ч. за регіонами (табл.3).

Як видно з даних табл.3, найбільше вакансій для переселенців пропонується в Києві, Дніпропетровській, Одеській, Харківській та Львівській областях. Попит на ВПО корелює із загальним попитом на працівників практично незалежно від регіону. Проте кількість резюме від ВПО на порталі work.ua становить лише 4 185 (протягом 14 днів лютого 2016р.), що складає третину пропонованих для них вакансій. Тобто на вільному ринку праці ВПО не справляють значного тиску на поточному ринку праці – їх пропозиція складає лише 2,3% всіх пропонованих за відповідний час резюме. Більш того, кількість вакансій, на які роботодавці готові розглядати переселенців значно перевищує кількість резюме від внутрішньо переселених осіб на вільному ринку праці.

Не має практично жодних офіційних відомостей щодо кількості переміщених разом з підприємством, установою з зони АТО та Криму працівників, проте станом на січень-лютий 2016р. на обліку ДСЗ як безробітні перебували 12,2 тис внутрішньо переміщених осіб із загальної кількості 508,6 тис. безробітних осіб, що становить ті ж самі 2,3% всіх безробітних.

Водночас, можливості працевлаштування ВПО разом з іншими категоріями безробітних громадян стають все вужчими. За даними ДСЗ, рівень зайнятості останні 2 роки стрімко скорочується – з 60,2% у 2013р. до 56,9% у 2015р., зростає кількість працівників, яких попереджено про звільнення (рис.4).

Таблиця 3 – Кількість вакансій для внутрішньо переміщених осіб на свободному ринку праці
(побудовано за даними портала work.ua станом на 12.12.2015р)

Регіони України	Кількість вакансій для ВПО	Загальна кількість вакансій	Питома вага вакансій для ВПО	Кількість резюме ВПО	Кількість резюме на 1 вакансію
Вся Україна	13080	43861	29,8%	4185	0,32
м.Київ	5169	16673	31,0%	787	0,15
Дніпропетровська обл.	1347	4356	30,9%	222	0,16
Одеська обл.	1108	3599	30,8%	188	0,17
Харківська обл.	948	3026	31,3%	228	0,24
Львівська обл.	691	2789	24,8%	102	0,15
Запорізька обл.	387	1462	26,5%	96	0,25
Київська обл.	307	1061	28,9%	12	0,04
Миколаївська обл.	303	870	34,8%	34	0,11
АРК Крим	166	846	19,6%	93	0,56
Черкаська обл.	250	826	30,3%	32	0,13
Вінницька обл.	239	789	30,3%	48	0,20
Полтавська обл.	246	761	32,3%	50	0,20
Херсонська обл.	193	625	30,9%	16	0,08
Івано-Франківська обл.	165	610	27,0%	19	0,12
Донецька обл.	219	604	36,3%	193	0,88
Ровенська обл.	141	590	23,9%	18	0,13
Хмельницька обл.	143	570	25,1%	17	0,12
Волинська обл.	132	544	24,3%	16	0,12
Житомирська обл.	141	521	27,1%	20	0,14
Тернопільська обл.	131	500	26,2%	11	0,08
Чернігівська обл.	132	475	27,8%	23	0,17
Закарпатська обл.	116	423	27,4%	15	0,13
Черновицька обл.	128	422	30,3%	19	0,15
Сумська обл.	122	384	31,8%	20	0,16
Кіровоградська обл.	105	379	27,7%	7	0,07
Луганська обл.	51	156	32,7%	37	0,73

Проблеми сучасного ринку праці пов'язані, перш за все, із падінням рівня виробництва – ВВП (в постійних цінах) в I кварталі 2015р. знизився на 17,2% порівняно з I кварталом 2014р., і хоча падіння ВВП в III кварталі 2015р. уповільнилося, проте все одно не досягло обсягів виробництва 2014р. Реальний наявний дохід населення знизився на 26,6% в III кварталі 2015р. порівняно з аналогічним періодом 2014р., що свідчить про значне скорочення купівельної спроможності населення. Це позначається як на зростанні безробіття, так і на зростанні вимушеної неповної зайнятості. Так, кількість осіб, які знаходилися у відпустках без збереження заробітної плати, у 2015 році становила 63 тис. осіб, а кількість працюючих, переведених з економічних причин на неповний робочий день (тиждень) – 742 тис. осіб, або 9,2% середньооблікової кількості штатних працівників.

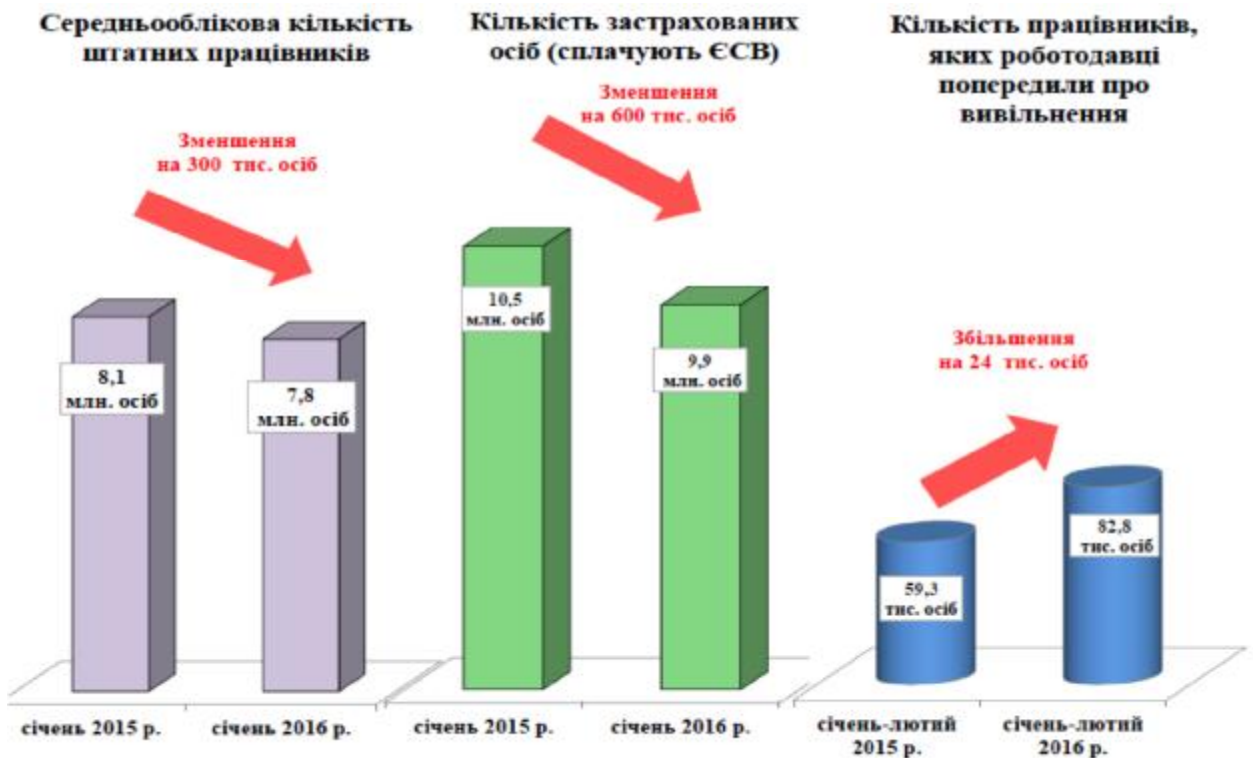

Рисунок 4 – Динаміка формальної зайнятості початок 2016 р у порівнянні з початком 2015 рр.

Рисунок 5 – Структура попиту та пропозиції на робочу силу на фіксованому ринку праці за професійними групами станом на кінець 2015р [4]

Найбільша проблема ВПО на ринку праці – не відповідність якісного складу цієї категорії робочої сили потребам місцевих ринків праці. Так, в структурі сегменту безробітних ВПО переважають особи з вищою освітою та високою кваліфікацією – питома

вага законодавців, державних службовців, керівників, менеджерів, професіоналів та фахівців складає загалом – 52,8% або майже 5 тис. осіб, тоді як в структурі попиту на робочу силу, за даними ДСЗ, на цю категорію персоналу припадає лише 33% пропонованих вакансій (рис.4). Слід також врахувати територіальну нерівномірність розподілу ВПО та наявних вакансій, внаслідок чого, на початок 2016р. найбільший рівень безробіття за методологією МОП на кінець 2015р. був зафіксований в Луганській (15,4%) та Донецькій (13,6%) областях, а не в регіонах з традиційно низькими рівнями безробіття – Рівненській, Тернопільській, Чернігівській, Житомирській областях.

Вирішенню проблем забезпечення зайнятості ВПО мало на меті прийняття 05 березня 2015 року Закону України № 245-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб», яким визначено, що роботодавцю компенсуються витрати на оплату праці (але не вище середнього рівня заробітної плати, що склався у відповідному регіоні за минулий місяць) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у два рази. Проте порядок компенсації витрат на оплату праці був затверджений лише через півроку Постановою Уряду № 696 від 08.09.2015, і його не можна назвати прозорим та цілком зрозумілим роботодавцю:

1) надання компенсації за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах безстрокових трудових договорів Законом не визначено;

2) тривалість компенсації витрат роботодавця, який працевлаштовує внутрішньо переміщених осіб понад шість місяців, але не більше дванадцяти календарних місяців, визначається рішенням регіональних координаційних комітетів сприяння зайнятості за погодженням з відповідними територіальними органами Міністерства соціальної політики України.

3) у разі звільненні працівника зазначеної категорії з ініціативи роботодавця або за згодою сторін до закінчення встановленого строку збереження гарантій зайнятості, сума виплачених коштів повертається у повному обсязі до бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття або Фонду соціального захисту інвалідів залежно від джерела компенсації. Окрім того, роботодавцю не виплачується компенсація у разі, коли останній має заборгованість із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Все зазначене більше сприяє поширенню неформальної зайнятості ВПО, що значно погіршує соціально-трудові права та гарантії цієї категорії населення. Відсутність офіційних даних щодо рівня оплати праці, тривалості робочого часу та умов праці ВПО не дає можливості реально оцінити їх соціально-економічне становище, проте через огляди-спільні оцінки УВКБ ООН, публікації в пресі, дослідження громадських організацій переселенців, можна зробити висновки, про непоодинокими є випадки:

- відмови в працевлаштуванні через ризики втрати переселенцем тимчасового житла, повернення на постійне місце проживання, «ненадійності» працівника;
- пропонування роботи, яка не відповідає освіті та кваліфікації переселенця;
- заниження рівня оплати праці для переселенця порівняно з аналогічним робочим місцем для вже працюючих працівників, намагання роботодавців зекономити на людях, поставлених у безвихідну життєву ситуацію [5]

Висновки та пропозиції. Проведений аналіз показує, що ВПО залишаються уразливою категорією на ринку праці і державою не використані можливості раціонального використання висококваліфікованого трудового потенціалу та рівномірного розміщення додаткових людських ресурсів. Основою вирішення соціально-економічних проблем як переселенців, так і регіонів, що їх приймають, можуть стати:

1) визначення регіонів, в яких необхідно диверсифікувати виробництво, створити нові робочі місця, і які мають найбільше об'єктів для тимчасового проживання переселенців.

2) Сприяння створенню нових робочих місць для ВПО, фінансування проектів малого бізнесу, пов'язаних в вирішенні актуальних проблем та потреб місцевих громад, з місцевих бюджетів.

3) Вирішення житлових проблем переселенців, які належать до економічно активного населення, готові продуктивно працювати, наповнюючи місцеві бюджети та фонди соціального страхування, займатися власним бізнесом, створюючи нові робочі місця. Урядом створений інформаційний ресурс з пошуку такого житла <http://www.vpo.gov.ua/>, проте не напрацьовані зрозумілі умови оплати проживання в таких об'єктах. Задля цього потрібно розробити Порядок отримання житла у тимчасове користування ВПО за умови оплати комунальних послуг у відповідності до ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб».

4) Встановлення економічно обґрунтованого розміру допомоги ВПО на покриття витрат на оренду житла та сплату комунальних послуг.

5) Доопрацювання механізму компенсації роботодавцям частини коштів на оплату праці ВПО в прийнятті на роботу на умовах безстрокових трудових договорів, адже законодавство про працю гарантує працівникам перехід на постійну зайнятість, якщо трудові відносини після закінчення строку трудового договору фактично тривають.

6) Здійснення моніторингу умов та оплати праці ВПО з метою запобігання дискримінаційних проявів по відношенню до них на ринку праці.

Запропоновані заходи, на нашу думку, сприятимуть ефективному використанню людського капіталу цієї категорії робочої сили, рівномірному розвитку регіонів, вирішенню соціальних проблем ВПО, їх адаптації до нових умов життя та зниженню соціальної напруги в регіонах з найбільшою концентрацією переселенців.

Список використаних джерел:

1. Переселенці зі Сходу України: скільки їх і як їм живеться? / [Електронний ресурс – режим доступу: <http://www.sylagromad.com.ua/ru/pereselentsi-zi-shodu-ukrayiny-skilky-yih-i-yak-yim-zhyvetsya.html>]
2. Новини Мінсоцполітики України. - [Електронний ресурс – режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=184565&cat_id=107177]
3. Мапа внутрішнього переселення / Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. [Електронний ресурс – режим доступу: <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>]
4. Інформація про надання послуг державної служби зайнятості внутрішньо переміщеним особам / Державна служба зайнятості. [Електронний ресурс – режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=305437]
5. Год без дома. С какими проблемами сталкиваются переселенцы из Крыма и Востока / Украинская правда. - [Електронний ресурс – режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2015/04/27/7066026/>]

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, працевлаштування, державна політика зайнятості, внутрішньо переміщені особи

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, трудоустройство, государственная политика занятости, внутренне перемещенные лица

Keywords: labour market, employment, unemployment, placement, state employment policy, internally displaced persons